

สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ*

HOLISTIC WELL-BEING ACCORDING TO BUDDHISM

พระครูสุตฺตรัตนวาที (พชรพล วิถีธรรม)¹ และ พระครูสุธีสารบัณฑิต²

Phrakrusuttaratnavādī (Withitham)¹ and PhrakruSudhisarabandit²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น¹⁻²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus¹⁻²

Corresponding Author, Email : E-Mail: 6805105040@mcu.ac.th.com

ชื่อหนังสือ : สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ

ผู้เขียน : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สำนักพิมพ์ : โรงพิมพ์ผลิธัมม์

พิมพ์ครั้งที่ 33 : (เมษายน 2557)

จำนวนหน้า : 129 หน้า

ISBN : 974-506-697-4

บทนำ

หนังสือเรื่อง “สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ” ที่นำมาวิจารณ์ในครั้งนี้ เป็นผลงานทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสุขภาวะที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เห็นได้จากการตีพิมพ์เผยแพร่ต่อเนื่องถึง 33 ครั้ง โดยสำนักพิมพ์โรงพิมพ์ผลิธัมม์ ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ คือการไม่สงวนลิขสิทธิ์ในการจัดพิมพ์ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้สังคมสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ได้อย่างเสรี อย่างไรก็ตาม เพื่อคงไว้ซึ่งความถูกต้องของเนื้อหา ผู้ประสงค์จะจัดพิมพ์เผยแพร่จำเป็นต้องขอรับต้นฉบับจากวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระพี้ อําเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม 73210 ซึ่งสะท้อนถึงความรอบคอบและความรับผิดชอบทางวิชาการของผู้จัดทำ

ในเชิงเนื้อหา หนังสือเล่มนี้มีจุดเด่นที่การนำเสนอแนวคิด สุขภาวะองค์รวมตามกรอบพุทธศาสนา อย่างเป็นระบบ โดยบูรณาการหลักธรรมเข้ากับมิติสุขภาวะทั้งทางกาย จิต

* Received 14 January 2026 ; Revised 16 January 2026; Accepted 20 January 2026

สังคม และปัญญา ผู้เขียนใช้วิธีอธิบายที่ละเอียด ลุ่มลึก และขยายความอย่างกว้างขวาง จนทำให้เนื้อหามีลักษณะเชิงอธิบาย (expository) ที่เข้มข้น เหมาะสำหรับผู้อ่านในระดับบัณฑิตศึกษาและนักวิชาการ อย่างไรก็ตาม ความละเอียดดังกล่าว แม้จะช่วยเพิ่มความสมบูรณ์ของเนื้อหา แต่ในบางตอนอาจทำให้ผู้อ่านทั่วไปเข้าถึงสาระสำคัญได้ยาก และขาดการสรุปเชิงประมวลที่ช่วยเชื่อมโยงประเด็นหลักให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในด้านรูปแบบและสำนวน หนังสือใช้ภาษาทางวิชาการที่มีความเป็นระบบ มีการอ้างอิงหลักฐานและแนวคิดเชิงปรัชญาอย่างต่อเนื่อง สะท้อนมาตรฐานการเขียนในระดับดุขฎีบัณฑิต ซึ่งเป็นทั้งจุดแข็งและข้อจำกัดในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ หนังสือมีคุณค่าอย่างสูงในฐานะงานวิชาการเชิงลึก แต่ยังเปิดช่องให้ตั้งคำถามเชิงวิจารณ์ว่า การนำเสนอองค์ความรู้ดังกล่าวสามารถปรับให้เกิดความสมดุลระหว่างความลุ่มลึกทางทฤษฎีกับความชัดเจนในการประยุกต์ใช้เชิงปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด โดยสรุป หนังสือ “สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ” เป็นผลงานที่มีคุณค่าทางวิชาการสูง และเป็นฐานความรู้สำคัญในการศึกษาประเด็นสุขภาวะตามแนวพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม การวิจารณ์เชิงวิชาการยังคงมีความจำเป็น เพื่อสะท้อนทั้งจุดเด่น จุดจำกัด และศักยภาพของหนังสือในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสุขภาวะองค์กรให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย

ผู้แต่ง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นพระนักวิชาการ นักคิด และนักเขียนด้านพระพุทธศาสนาร่วมสมัยที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาองค์ความรู้ทางพุทธศาสนาในสังคมไทยและระดับนานาชาติ ผลงานของท่านมีลักษณะโดดเด่นในเชิงการอธิบาย วิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักฐาน โดยอาศัยกรอบคิดเชิงปรัชญา เหตุผล และวิธีวิทยาทางวิชาการสมัยใหม่ควบคู่กับคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ งานเขียนจำนวนมากของท่าน โดยเฉพาะหนังสือเรื่อง พุทธธรรม ได้รับการยอมรับในฐานะตำราหลักทั้งในแวดวงการศึกษาพระพุทธศาสนาและสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และจริยศาสตร์ประยุกต์

การยอมรับในระดับสากลปรากฏชัดจากการที่พระพรหมคุณาภรณ์เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัล UNESCO Prize for Peace Education ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผลงานของท่านมิได้จำกัดอยู่เพียงการอธิบายหลักฐานเชิงศาสนาเท่านั้น หากแต่สามารถเชื่อมโยงพุทธปรัชญาเข้ากับประเด็นร่วมสมัยด้านสันติภาพ การพัฒนามนุษย์ และความยั่งยืนของสังคมได้อย่างมีพลัง นอกจากนี้ ท่านยังได้รับปริญญาดุขฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศมากกว่า 15 แห่ง ได้รับการแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในปี พ.ศ. 2549 และได้รับการเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2559 ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนสถานะของท่านในฐานะ “นักปราชญ์พุทธศาสนาร่วมสมัย” อย่างแท้จริง

หนังสือเรื่อง “สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ” เป็นหนังสือที่เกิดจากการถอดคำบรรยายของพระพรหมคุณาภรณ์ ซึ่งแสดงไว้ ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน 2547 ลักษณะของหนังสือในฐานะ “คำบรรยายถอดความ” มีทั้งจุดแข็งและข้อจำกัดในเชิงวิชาการ กล่าวคือ จุดแข็งอยู่ที่ความเป็นธรรมชาติของการอธิบาย ทำให้ผู้อ่านสามารถติดตามกระบวนการคิดของผู้บรรยายได้อย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันก็สะท้อนข้อจำกัดในด้านโครงสร้างบางตอนที่มีลักษณะยืดยาวและซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปของงานถอดคำบรรยายเมื่อเทียบกับงานเขียนที่ออกแบบเชิงตำราโดยตรง

โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือ

ในด้านโครงสร้าง หนังสือเรื่อง “สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ” ถูกจัดวางเนื้อหาออกเป็น 5 ส่วนหลัก ซึ่งสะท้อนความพยายามของผู้เขียนในการนำเสนอแนวคิดสุขภาวะตามกรอบพุทธศาสนาอย่างเป็นลำดับ จากการวางรากฐานเชิงแนวคิด ไปสู่การขยายความในระดับระบบชีวิตและสังคมร่วมสมัย ก่อนจะสรุปและเสริมความสมบูรณ์ด้วยภาคผนวก โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะเป็นการไต่ระดับทางความคิด (conceptual progression) ซึ่งถือเป็นจุดแข็งสำคัญในเชิงวิชาการ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในเชิงวิจารณ์ ยังพบประเด็นที่สามารถอภิปรายเพิ่มเติมได้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ส่วนนำ ส่วนนำของหนังสือเรื่อง “สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ” ทำหน้าที่เป็นฐานความคิดเชิงทฤษฎีที่สำคัญต่อโครงสร้างองค์ความรู้ของหนังสือทั้งเล่ม ผู้เขียนเริ่มจากการอธิบายความหมายของคำว่า “สุขภาวะ” ในบริบทของระบบสาธารณสุข ซึ่งโดยทั่วไปมักเน้นมิติทางกายและจิตตามกรอบการแพทย์สมัยใหม่ ก่อนจะขยายความหมายดังกล่าวให้เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยชี้ให้เห็นว่า สุขภาวะในความหมายเชิงพุทธมิใช่เพียงภาวะที่ปราศจากโรคภัย หากเป็นความสมบูรณ์แห่งชีวิตที่ครอบคลุมมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา การอธิบายในส่วนนำมีลักษณะของการปรับกรอบความเข้าใจของผู้อ่านจากมุมมองเชิงชีวการแพทย์ไปสู่มุมมองเชิงปรัชญาและจิตวิญญาณ ผู้เขียนเสนอว่า หากมองสุขภาวะจำกัดอยู่เพียงระดับกายภาพหรืออารมณ์ สุขภาวะย่อมเป็นเพียงสภาวะชั่วคราวและไม่มั่นคง ในทางตรงกันข้าม กรอบพุทธศาสนามองสุขภาวะในฐานะผลของกระบวนการพัฒนาชีวิตตามเหตุปัจจัย ซึ่งสัมพันธ์กับระดับความรู้ ความบริสุทธิ์ และความสงบภายใน การปูพื้นฐานแนวคิดในลักษณะนี้ทำให้ส่วนนำมีสถานะเป็นแกนกลางทางทฤษฎีที่กำหนดทิศทางการตีความเนื้อหาทั้งเล่ม

ในเชิงเนื้อหา ผู้เขียนนำเสนอกรอบแนวคิดสุขภาวะในฐานะอาการปรากฏของความสมบูรณ์ ๔ ประการ ได้แก่ วิชา วิมุตติ วิสุทธิ และสันติ กรอบแนวคิดดังกล่าวมีนัยสำคัญทางวิชาการ เนื่องจากยกระดับการอภิปรายสุขภาวะจากระดับผลลัพธ์ไปสู่ระดับกระบวนการ

และโครงสร้างภายในของชีวิตมนุษย์ โดยชี้ว่า สุขภาวะมิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเป็นผลของการพัฒนาปัญญา การคลายความยึดติด ความบริสุทธิ์ทางจิตใจ และความสงบอย่างยั่งยืน

ส่วนที่ 2 สุขภาวะในระบบชีวิตแห่งธรรมชาติ ส่วนที่ ๒ ของหนังสือมุ่งขยายกรอบแนวคิดสุขภาวะจากระดับปัจเจกไปสู่ระดับ “ระบบชีวิตแห่งธรรมชาติ” โดยเสนอให้มองมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของระบบชีวิตที่ดำรงอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุปัจจัยร่วมกับธรรมชาติ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักปฏิจางสมุพบาทในพระพุทธศาสนา และช่วยยกระดับการอภิปรายสุขภาวะจากมิติส่วนบุคคลไปสู่มิติของระบบนิเวศและโครงสร้างชีวิตโดยรวม อันเป็นการท้าทายกระบวนทัศน์การพัฒนาที่มองมนุษย์เป็นศูนย์กลางและแยกขาดจากธรรมชาติ

ในเชิงวิชาการ ส่วนนี้มีคุณค่าเด่นในการเชื่อมโยงพุทธปรัชญาเข้ากับแนวคิดสุขภาวะเชิงนิเวศและการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้ผู้เขียนจะมีได้ใช้ศัพท์ทางวิชาการร่วมสมัยโดยตรง แต่เนื้อหาโดยนัยสอดคล้องกับกรอบคิดด้านระบบนิเวศมนุษย์และสุขภาพเชิงระบบ ซึ่งสะท้อนศักยภาพของพุทธศาสนาในการเป็นฐานคิดเชิงจริยธรรมสำหรับการจัดการปัญหาสุขภาวะในระดับโครงสร้าง

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญของส่วนนี้คือการเน้นการอธิบายเชิงปรัชญาและนามธรรมเป็นหลัก โดยขาดการเชื่อมโยงกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือวิกฤตสุขภาพร่วมสมัยในเชิงประจักษ์ การไม่ยกกรณีศึกษาหรือสถานการณ์จริง เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพเชิงระบบ ทำให้การอภิปรายยังคงอยู่ในระดับแนวคิดมากกว่าการประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ การจัดระบบเนื้อหาแยกขาดการไล่ระดับจากหลักการไปสู่ผลกระทบเชิงปฏิบัติอย่างชัดเจน

ส่วนที่ 3 สุขภาวะในระบบชีวิต-สังคมยุคไอที ส่วนที่ ๓ สะท้อนความร่วมมือร่วมสมัยของหนังสืออย่างเด่นชัด โดยผู้เขียนนำกรอบแนวคิดสุขภาวะเชิงพุทธมาวิเคราะห์บริบทของสังคมยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือความรวดเร็ว ความซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การวิเคราะห์มิได้มุ่งปฏิเสธเทคโนโลยี หากแต่ชี้ให้เห็นผลกระทบของโครงสร้างสังคมดิจิทัลที่มีต่อวิถีชีวิต ระบบคุณค่า และกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ อันส่งผลโดยตรงต่อสุขภาวะทั้งในระดับปัจเจกและสังคม

ในเชิงแนวคิด ผู้เขียนขยายหลักพุทธธรรมว่าด้วยความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่เป็นตัวตน มาประยุกต์ใช้กับบริบทสังคมดิจิทัลที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบ การแข่งขัน และการบริโภคข้อมูลอย่างต่อเนื่อง สุขภาวะตามแนวพุทธจึงถูกเสนอในฐานะความสามารถในการอยู่ร่วมกับเทคโนโลยีอย่างมีสติและปัญญา มากกว่าการหลีกเลี่ยงหรือปฏิเสธเทคโนโลยี กรอบคิดดังกล่าวช่วยยกระดับการอภิปรายสุขภาวะจากการจัดการปัญหาเชิงเทคนิค ไปสู่การพัฒนาจิตสำนึกและปัญญาในระดับโครงสร้างชีวิต

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำคัญของส่วนนี้ยังคงอยู่ที่การเน้นการวิเคราะห์เชิงปรัชญาและนามธรรมเป็นหลัก โดยขาดการเชื่อมโยงกับข้อมูลเชิงประจักษ์ งานวิจัยร่วมสมัย หรือ

ปรากฏการณ์ทางสังคมดิจิทัลที่เป็นรูปธรรม เช่น ปัญหาสุขภาพจิตจากการใช้สื่อดิจิทัลหรือการเสพติดเทคโนโลยี อีกทั้งการจัดลำดับเนื้อหาอย่างไม่ชัดเจนในแง่ของการไล่จากปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ

ส่วนที่ 4 บทสรุป บทสรุปของหนังสือทำหน้าที่ประมวลและเชื่อมโยงแนวคิดหลักทั้งหมด โดยต่อยอดกรอบคิดเรื่อง สุขภาวะองค์รวมตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งครอบคลุมมิติทางกาย จิต สังคม และปัญญา การสรุปในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมของระบบความคิดที่ผู้เขียนนำเสนอ และต่อยอดจุดยืนเชิงปรัชญาที่มองสุขภาวะเป็นผลของกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน มิใช่เพียงการจัดการปัญหาทางกายภาพหรือบริการสุขภาพเชิงเทคนิค ในเชิงเนื้อหา บทสรุปเน้นย้ำว่าปัญหาสุขภาวะของมนุษย์ร่วมสมัยมีรากฐานจากโครงสร้างความคิด ระบบคุณค่า และวิถีชีวิตที่ขาดสมดุล มากกว่าปัจจัยทางกายเพียงอย่างเดียว ประเด็นดังกล่าวสะท้อนความสอดคล้องของเนื้อหาทั้งเล่ม และช่วยเสริมความมั่นคงของกรอบทฤษฎี สุขภาวะเชิงพุทธที่ผู้เขียนเสนอมาอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ในเชิงวิชาการ บทสรุปยังคงมีลักษณะเป็นการทบทวนและย้ำแนวคิดเดิม มากกว่าการเปิดพื้นที่สำหรับการอภิปรายเชิงวิพากษ์ การเปรียบเทียบกับกรอบทฤษฎีอื่นหรือการชี้ช่องว่างทางองค์ความรู้เพื่อการศึกษาต่อยอดในบริบทสหสาขา บทบาทของบทสรุปจึงยังไม่เด่นชัดในฐานะพื้นที่ของ conceptual contribution ตามมาตรฐานงานวิชาการร่วมสมัย ทั้งนี้ ข้อจำกัดดังกล่าวควรพิจารณาควบคู่กับบริบทของหนังสือในฐานะงานถอดคำบรรยาย ซึ่งมีข้อจำกัดด้านโครงสร้างเชิงวิชาการ การที่บทสรุปมุ่งต่อยอดสาระสำคัญจึงอาจสะท้อนเจตนารมณ์ของผู้เขียนในการเน้นความเข้าใจเชิงลึกมากกว่าการเสนอข้อถกเถียงใหม่

ส่วนที่ 5 ภาคผนวก ภาคผนวกของหนังสือทำหน้าที่เสริมความสมบูรณ์ของเนื้อหา โดยเป็นพื้นที่รองรับข้อมูลและคำอธิบายประกอบที่ไม่เหมาะสมต่อการนำเสนอในเนื้อหาหลัก ทั้งด้วยเหตุผลด้านโครงสร้าง ความต่อเนื่อง และระดับความละเอียดของเนื้อหา บทบาทดังกล่าวช่วยให้ผู้อ่านสามารถย้อนกลับไปทำความเข้าใจประเด็นเฉพาะได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยไม่รบกวนการดำเนินเรื่องของเนื้อหาหลัก อย่างไรก็ตาม ในเชิงโครงสร้างและการสื่อสารทางวิชาการ ภาคผนวกยังมีข้อจำกัดสำคัญ คือการขาดการชี้ความเชื่อมโยงกับเนื้อหาหลักอย่างเป็นระบบ ภาคผนวกมิได้ระบุชัดเจนว่าแต่ละส่วนทำหน้าที่สนับสนุนหรือขยายความประเด็นใด ส่งผลให้ผู้อ่านอาจรับรู้ภาคผนวกในฐานะเนื้อหาที่แยกขาด มากกว่าจะเป็นส่วนเสริมเชิงโครงสร้างของงานทั้งเล่ม โดยสรุป ภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในฐานะเนื้อหาประกอบที่ช่วยเพิ่มความเข้าใจในประเด็นเฉพาะ แต่ยังมีศักยภาพในการพัฒนาเพิ่มเติม หากมีการจัดระบบและชี้ความสัมพันธ์กับเนื้อหาหลักอย่างชัดเจน จะช่วยยกระดับภาคผนวกจากบทบาทของข้อมูลประกอบ ไปสู่การเป็นส่วนเสริมเชิงโครงสร้างที่เพิ่มคุณค่าทางวิชาการและความสมบูรณ์ของหนังสือทั้งเล่มได้อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้น

ทัศนะวิจารณ์

1. จุดเด่นของหนังสือ

ประการแรก หนังสือเล่มนี้มีคุณูปการสำคัญในการขยายความหมายของ “สุขภาพ” ออกจากกรอบชีวการแพทย์และสาธารณสุขเชิงเทคนิค ไปสู่กรอบเชิงปรัชญาและจิตวิญญาณตามแนวพุทธศาสนา จุดแข็งของแนวคิดนี้คือการชี้ให้เห็นว่า สุขภาพมิใช่เพียงภาวะของร่างกายหรือจิตใจที่ปราศจากโรค แต่เป็นผลของกระบวนการพัฒนาชีวิตตามเหตุปัจจัย ซึ่งช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของกรอบสุขภาพสมัยใหม่ที่มุ่งจัดการ “อาการ” มากกว่า “โครงสร้าง” ความคิดและวิถีชีวิต” อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับกรอบสุขภาพเชิงประจักษ์ในสายสาธารณสุข แนวคิดสุขภาพเชิงพุทธยังมีข้อจำกัดในด้านการแปลงเป็นตัวชี้วัดหรือแนวทางเชิงนโยบายที่ตรวจสอบได้

ประการที่สอง การเสนอสุขภาพในฐานะ “ระบบองค์รวม” ที่เชื่อมโยงกาย จิต สังคม และปัญญา เป็นจุดแข็งเชิงทฤษฎีที่โดดเด่น เพราะช่วยก้าวข้ามการแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญของระบบสุขภาพร่วมสมัย แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับ systems thinking ในโลกวิชาการปัจจุบัน อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับกรอบระบบสุขภาพสากล หนังสือยังเน้นการอธิบายเชิงหลักการมากกว่าการวิเคราะห์กลไกเชิงโครงสร้างหรือเชิงนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่สาม ความพยายามเชื่อมโยงพุทธปรัชญากับบริบทสังคมยุคเทคโนโลยีสารสนเทศ ถือเป็นจุดแข็งด้านความร่วมมือ หนังสือมีได้มองเทคโนโลยีในเชิงศีลธรรมแบบตัดสิน หากแต่วิเคราะห์ผลกระทบต่อโครงสร้างคุณค่าและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่ให้พุทธศาสนาเป็นกรอบวิเคราะห์เชิงสังคม อย่างไรก็ดีตาม การอภิปรายยังอยู่ในระดับนามธรรม เมื่อเทียบกับงานวิจัยด้านสังคมดิจิทัลที่ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นฐาน

ประการที่สี่ ความลุ่มลึกทางปรัชญาและการใช้ภาษาเชิงแนวคิดตลอดทั้งเล่ม เป็นทั้งพลังและข้อจำกัด พลังอยู่ที่การกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์และการตั้งคำถามต่อความหมายของสุขและความสำเร็จในชีวิต แต่ข้อจำกัดคืออาจทำให้หนังสือเข้าถึงผู้อ่านวงกว้างหรือผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพได้ยาก เมื่อเทียบกับงานสุขภาพเชิงปฏิบัติหรือเชิงนโยบาย

ประการที่ห้า ในเชิงโครงสร้าง การเรียบเรียงเนื้อหาจากฐานทฤษฎีไปสู่การประยุกต์ในระดับธรรมชาติและสังคมร่วมสมัย ช่วยสร้างเอกภาพทางแนวคิดของหนังสือได้อย่างชัดเจน จุดแข็งนี้ทำให้หนังสือเหมาะสมในฐานะงานเชิงทฤษฎีมากกว่างานคู่มือหรือแนวทางปฏิบัติ โดยสรุปในมุมมองของผู้วิจารณ์ หนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ มีจุดเด่นสำคัญในการสร้างกรอบคิดสุขภาพที่ลุ่มลึก เป็นองค์รวม และท้าทายกระบวนการทัศน์สุขภาพกระแสหลัก จุดแข็งอยู่ที่พลังทางปรัชญาและศักยภาพในการอธิบายปัญหาสุขภาพในระดับโครงสร้าง ขณะที่ข้อจำกัดอยู่ที่การขาดการเชื่อมโยงเชิงประจักษ์และเชิงนโยบาย หนังสือเล่มนี้จึงเหมาะสม

อย่างยิ่งในฐานะ “ฐานคิดเชิงทฤษฎี” สำหรับการวิจัยและการอภิปรายทางวิชาการ มากกว่าการเป็นแนวทางปฏิบัติเชิงเทคนิคโดยตรง

2. คุณค่าของหนังสือ

หนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ มีคุณค่าอย่างยิ่งในเชิงทฤษฎี วิชาการ สังคม และนโยบาย โดยนำเสนอกรอบความคิดสุขภาวะที่สามารถตอบโจทย์วิกฤตสุขภาวะร่วมสมัย ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและเชื่อมโยงหลายระดับ หนังสือเล่มนี้มิได้เป็นเพียงงานอธิบายหลักธรรม หากแต่เป็นงานเชิงบูรณาการที่เสนอสุขภาวะในฐานะกระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างลุ่มลึกและยั่งยืน

คุณค่าประการแรก คือ คุณค่าเชิงทฤษฎี หนังสือขยายความหมายของสุขภาวะจากกรอบชีวการแพทย์และสาธารณสุขเชิงเทคนิค ไปสู่การมองสุขภาวะในฐานะ “ภาวะของการดำรงอยู่ที่สมบูรณ์” ตามพุทธปรัชญา เมื่อเปรียบเทียบกับนิยามขององค์การอนามัยโลก (WHO) ซึ่งยังเน้นสุขภาวะในฐานะสภาวะที่พึงประสงค์ หนังสือเล่มนี้เสนอสุขภาวะในฐานะกระบวนการตามเหตุปัจจัย จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีสุขภาวะสมัยใหม่ที่ยังขาดมิติทางปัญญาและจิตวิญญาณอย่างเป็นระบบ

คุณค่าประการที่สอง คือ คุณค่าเชิงวิชาการในฐานะงานบูรณาการข้ามศาสตร์ ผู้เขียนสามารถเชื่อมโยงพุทธปรัชญากับสาธารณสุข สังคมศาสตร์ และปรัชญาได้อย่างกลมกลืน แตกต่างจากแนวคิดสุขภาวะเชิงชีวการแพทย์ที่มักแยกมนุษย์ออกเป็นส่วน ๆ และแตกต่างจากแนวคิด well-being ตะวันตก เช่น positive psychology ที่มุ่งเน้นความสุขและศักยภาพของปัจเจก หนังสือเล่มนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของจิตและปัญญา จึงมีคุณค่าเป็นต้นแบบเชิงวิธีวิทยาสำหรับงานวิจัยเชิงพุทธบูรณาการ

คุณค่าประการที่สาม คือ คุณค่าเชิงสังคมและวัฒนธรรม หนังสือฟื้นฟูบทบาทพระพุทธศาสนาในฐานะกรอบวิเคราะห์ปัญหาสังคมร่วมสมัย โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แตกต่างจากกรอบสุขภาวะตะวันตกที่ตั้งอยู่บนฐานปัจเจกนิยม แนวคิดนี้ช่วยอธิบายปัญหาสุขภาวะในระดับโครงสร้างคุณค่าและวิถีชีวิตของสังคม

คุณค่าประการที่สี่ คือ คุณค่าเชิงการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ หนังสือเหมาะใช้เป็นเอกสารอ้างอิงในระดับบัณฑิตศึกษา เนื่องจากส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์ เชิงวิพากษ์ และการคิดเชิงระบบ มากกว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงเทคนิคแบบสำเร็จรูป

คุณค่าประการที่ห้า คือ คุณค่าเชิงนโยบายในระดับฐานคิด แม้หนังสือจะมิได้เสนอเครื่องมือเชิงนโยบายอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเช่นกรอบ WHO แต่กรอบสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธสามารถใช้เป็นฐานคิดเชิงคุณค่าและจริยธรรมในการออกแบบนโยบายด้านสุขภาวะและการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะในบริบทสังคมไทย

โดยสรุป หนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ มีคุณค่าในฐานะงานวิชาการเชิงบูรณาการที่ช่วยขยายกรอบสุขภาวะให้ก้าวข้ามสุขภาวะเชิงชีวการแพทย์ กรอบ WHO และแนวคิด

well-being ตะวันตก ไปสู่ความเข้าใจสุขภาวะในฐานะกระบวนการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นองค์รวมและยั่งยืน

3. จุดที่ควรพัฒนาของหนังสือ

แม้หนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ จะมีคุณค่าเชิงแนวคิดและเชิงวิชาการในระดับสูง แต่ในฐานะงานวิชาการร่วมสมัย ยังมีประเด็นที่สามารถพัฒนาเพิ่มเติมได้เพื่อเสริมความสมบูรณ์ของเนื้อหาและเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารองค์ความรู้

ประการแรก รูปแบบการนำเสนอ หนังสือเน้นการอธิบายเชิงปรัชญาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนความลุ่มลึกทางความคิด แต่ในบางส่วนอาจทำให้ผู้อ่านติดตามโครงสร้างแนวคิดได้ยาก หากมีการจัดแบ่งหัวข้อย่อยและสรุปประเด็นสำคัญในแต่ละตอน จะช่วยเพิ่มความชัดเจนเชิงโครงสร้างและเอื้อต่อการทำความเข้าใจเชิงระบบ

ประการที่สอง การเชื่อมโยงกับข้อมูลเชิงประจักษ์ เนื้อหาส่วนใหญ่ยังอยู่ในระบับนามธรรม หากมีการเสริมกรณีศึกษา งานวิจัยร่วมสมัย หรือสถานการณ์สุขภาวะจริง จะช่วยเพิ่มน้ำหนักทางวิชาการเชิงสหสาขา และทำให้กรอบสุขภาวะองค์รวมมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

ประการที่สาม การอภิปรายเชิงวิพากษ์และเชิงเปรียบเทียบ หนังสือยังมีพื้นที่จำกัดในการเปรียบเทียบหรือโต้แย้งกับแนวคิดสุขภาวะจากสำนักคิดอื่นอย่างเป็นระบบ การเพิ่มการอภิปรายในลักษณะนี้จะช่วยยกระดับงานจากการเสนอกรอบแนวคิด ไปสู่งานวิชาการเชิงถกเถียงที่มีพลังมากยิ่งขึ้น

ประการที่สี่ การประยุกต์ใช้เชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ แม้หนังสือจะมีศักยภาพสูงในการเป็นฐานคิดด้านนโยบายสุขภาวะ แต่ข้อเสนอเชิงปฏิบัติยังอยู่ในระดับนัยยะ หากมีการสังเคราะห์เป็นโมเดลหรือกรอบเชิงนโยบายที่ชัดเจน จะช่วยขยายผลจากวงวิชาการไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่ห้า บทบาทของบทสรุปและภาคผนวก บทสรุปยังเน้นการทบทวนแนวคิดมากกว่าการสังเคราะห์เชิงวิพากษ์หรือชี้ทิศทางการวิจัยต่อยอด ขณะที่ภาคผนวกยังขาดการเชื่อมโยงกับเนื้อหาหลักอย่างชัดเจน การปรับบทบาทของทั้งสองส่วนจะช่วยเสริมความเป็นเอกภาพของโครงสร้างหนังสือโดยรวม

โดยสรุป จุดที่ควรพัฒนาของหนังสือมิใช่ข้อบกพร่องเชิงคุณค่า หากแต่เป็นข้อเสนอเชิงสร้างสรรค์เพื่อยกระดับงานจากงานเชิงแนวคิด ไปสู่งานวิชาการเชิงบูรณาการที่มีพลังทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ซึ่งจะช่วยให้หนังสือสามารถตอบโจทย์ทั้งวงวิชาการและสังคมร่วมสมัยได้อย่างรอบด้านยิ่งขึ้น

สรุป

หนังสือ สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ ๖ เป็นงานวิชาการที่มีคุณูปการสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านสุขภาวะเชิงบูรณาการ โดยเฉพาะการขยายกรอบความเข้าใจเรื่องสุขภาวะให้ก้าวพ้นกระบวนทัศน์เชิงชีวการแพทย์ (biomedical model) และจิตวิทยาเชิงปัจเจกไปสู่การพิจารณาความสมบูรณ์แห่งชีวิตในระดับโครงสร้าง ตามกรอบพุทธปรัชญาและหลักเหตุปัจจัยอย่างเป็นระบบ ซึ่งแตกต่างจากกรอบสุขภาวะสมัยใหม่ที่มักเน้นผลลัพธ์เชิงอาการหรือการจัดการความเสี่ยงเป็นสำคัญ

ในเชิงเนื้อหา หนังสือมีจุดเด่นที่การวางฐานคิดเชิงทฤษฎีอย่างมั่นคง เริ่มจากการรื้อกรอบความเข้าใจเดิมเกี่ยวกับสุขภาวะ ก่อนขยายการวิเคราะห์ไปสู่ระบบชีวิตแห่งธรรมชาติ และระบบชีวิต-สังคมในบริบทโลกสมัยใหม่ ลำดับการนำเสนอเช่นนี้ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นความสัมพันธ์ของสุขภาวะในหลายระดับ ตั้งแต่ปัจเจกบุคคล โครงสร้างสังคม ไปจนถึงสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดสุขภาวะเชิงระบบ (systems health) และกรอบ social determinants of health ในศาสตร์สาธารณสุขร่วมสมัย แต่ในขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างเชิงปรัชญา กล่าวคือ หนังสือเน้นการเปลี่ยนแปลง “โครงสร้างการรับรู้และคุณค่า” ของมนุษย์ มากกว่าการจัดการปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียว เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับนิยามสุขภาวะขององค์การอนามัยโลก (WHO) ซึ่งเน้นภาวะสมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต และสังคม แนวคิดสุขภาวะเชิงพุทธในหนังสือเล่มนี้มีความลุ่มลึกยิ่งขึ้นในมิติทางปัญญาและจิตวิญญาณ โดยมองสุขภาวะเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรลักษณ์และอิทัปปัจจยตา มากกว่าสถานะหรือสภาวะคงที่ ความแตกต่างดังกล่าวช่วยเติมเต็มข้อจำกัดของกรอบ WHO ที่แม้จะมีลักษณะองค์รวม แต่ยังคงเน้นการวัดผลและการจัดการเชิงระบบบริการเป็นหลัก

ในเชิงคุณค่าทางวิชาการ หนังสือทำหน้าที่เป็น “สะพานเชิงแนวคิด” ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสตร์สุขภาวะสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิด well-being แบบตะวันตก เช่น positive psychology ซึ่งมุ่งเสริมสร้างความสุข ความพึงพอใจ และศักยภาพของปัจเจกบุคคล หนังสือเล่มนี้เสนอกรอบคิดที่ตั้งคำถามต่อความหมายของความสุขและความสำเร็จในระดับรากฐาน โดยเน้นการลดอัตตา การรู้เท่าทันความไม่เที่ยง และการดำรงชีวิตอย่างสมดุล มากกว่าการเพิ่มพูนประสบการณ์เชิงบวกเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม แม้หนังสือจะมีศักยภาพสูงในการสนทนากับศาสตร์สุขภาวะสมัยใหม่ แต่การเปรียบเทียบกับกล่าวอ้างปรากฏในลักษณะโดยนัย มากกว่าการอภิปรายเชิงเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบกับกรอบชีวการแพทย์ สาธารณสุข หรือจิตวิทยาเชิงบวก การเสริมการวิเคราะห์เชิงประจักษ์หรือการอ้างอิงงานวิจัยร่วมสมัยจากศาสตร์เหล่านี้ จะช่วยยกระดับหนังสือจากงานเสนอกรอบคิดเชิงพุทธ ไปสู่งานวิชาการเชิงสนทนาข้ามกระบวนทัศน์ (inter-paradigmatic dialogue) ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ .(พิมพ์ครั้งที่ 33).
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.